

УДК 341.232.7

DOI <https://doi.org/10.32782/apdp.v107.2025.41>

Я. О. Тицька

ГЛОБАЛЬНІ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ СТАНДАРТИ У СФЕРІ ПРАВОВОГО ПРОСВІТНИЦТВА

Вступ. Подальша системна еволюція міжнародного права є незворотнім процесом, який відображається у правничій реальності та науковому пошуку попри усі надскладні виклики сьогодення. В останній період відображення динаміки міжнародних відносин, втілене у глобальних правових нормах, насамперед у вимірі сталого розвитку, знаходило свій прояв у доктринальній активності стосовно універсальних прав, освіти, науки, культури, довкілля тощо.

Водночас окремі важливі для подальшого удосконалення правової реальності глобальні правові феномени сучасності носять міжінституційний та водночас дуже своєрідний характер, й мова йде про феномен правового просвітництва, що поєднує у собі риси досліджень, освіти, юридичної допомоги, гуманітарної підтримки та правозахисної діяльності.

Очевидно, що вірне розуміння цієї категорії має виключне значення для багатьох галузей та управлінських механізмів сучасної України, зокрема для діяльності установ освіти, наукових інституцій, органів юстиції, суду, правоохорони, пенітенціарної системи та адвокатури тощо.

Традиційно питання правового просвітництва оцінювалися українською юридичною наукою у контексті теорії прав людини, та лише їх окремі елементи згадувалися у працях вітчизняних юристів-міжнародників, таких як Б.В. Бабін, Ю.О. Волошин, К.О. Громовенко, С.В. Ківалов тощо. Але ці дослідники не детермінували глобальний вимір сучасних стандартів правового просвітництва, зокрема й втілений у нормотворчу діяльність структур та органів ООН.

За таких обставин *мета* цієї наукової статті полягає у визначенні специфіки глобальних міжнародно-правових стандартів у сфері правового просвітництва, для реалізації чого доцільно використати формально-правовий, системний, структурний, історичний, гносеологічний методи.

Відповідні підходи повинні забезпечити науково достовірну реалізацію таких наукових *завдань*, як системний аналіз документів ООН, релевантних процесам правового просвітництва, порівняння категорії правового просвітництва із феноменами інформаційної діяльності, освіти та юридичної допомоги, відстеження динаміки відповідних наднаціональних алгоритмів.

Виклад основного матеріалу. Слід констатувати, що аспекти правового просвітництва підіймалися у Базових принципах ролі юристів, схвалених на Конгресі ООН 1990 р. в Гавані. У принципі 4 цей документ передбачив, щоб «уряди та професійні асоціації юристів сприяли здійсненню програм з інформування людей про їхні права та обов'язки відповідно до закону та про важливу роль юристів у захисті їх основних свобод», при цьому приписувалося «особливу увагу приділяти наданню

допомоги бідним та іншим особам, які перебувають у несприятливому становищі, щоб вони могли відстоювати свої права і, коли це необхідно, звертатися за допомогою до юристів» [1].

Надалі подібний підхід був розвинутий у Бангкокській декларації, схваленій резолюцією Генеральної Асамблеї ООН (далі – ГА ООН) 60/177 «Наступна діяльність за підсумками одинадцятого Конгресу ООН щодо запобігання злочинності та кримінальному правосуддю» від 16 грудня 2005 р. [5], та у резолюції Економічної та Соціальної Ради ООН «Міжнародне співробітництво з сприяння доступу до правової допомоги у системах кримінальної юстиції, зокрема в Африці» 2007/24 від 26 липня 2007 р. [6].

Втім, правове просвітництво, як вже вказувалося вище, має більш широкий вимір аніж власне юридична допомога, про що, серед іншого, свідчить Декларація про право та обов'язки окремих осіб, груп та органів суспільства заохочувати та захищати загальновизнані права людини та основні свободи, схвалена резолюцією 53/144 ГА ООН від 9 грудня 1998 р. Цей документ у ст. 6 констатує, що кожна людина, індивідуально та спільно з іншими, має право знати, шукати, добувати, отримувати та мати у своєму розпорядженні інформацію про всі права людини та основні свободи, включаючи доступ до інформації про те, яким чином забезпечуються ці права та свободи у внутрішньому законодавстві, у судовій чи адміністративній системах [3].

Так саме ст. 6 Декларації гарантує особі право знати зміст міжнародних договорів про права людини та інших застосовних міжнародних договорів, вільно публікувати, передавати або поширювати серед інших думки, інформацію та знання про всі права людини та основні свободи; вивчати, обговорювати, складати та мати думки щодо дотримання всіх прав людини та основних свобод як у законодавстві, так і на практиці, та привертати увагу громадськості до цих питань, використовуючи відповідні засоби [3].

Таким чином категорії правового просвітництва ця Декларація ООН ув'язує насамперед не з юридичною, а з правозахисною діяльністю. У цьому вимірі варто вказати на відсутність згадки про правове просвітництво у Декларації наради високого рівня ГА ООН щодо верховенства права на національному та міжнародному рівнях, схваленій резолюцією ГА ООН 67/1 від 24 вересня 2012 р. [2]. Водночас питання верховенства права та правового просвітництва, щонайменше у сфері кримінальної юстиції ув'язувалися у Салвадорській декларації про комплексні стратегії для відповіді на глобальні виклики систем попередження злочинності та кримінального правосуддя у світі, що змінюється, затвердженій резолюцією ГА ООН 65/230 від 21 грудня 2010 р. [8].

У п. 43 Салвадорська декларація запропонувала державам «вживати заходів щодо сприяння ширшій освіті з питань стандартів і норм ООН у галузі запобігання злочинності та кримінального правосуддя та ширшому ознайомленню з ними з метою створення культури поваги до принципу верховенства права». У зв'язку з цим Декларація визнала «роль громадянського суспільства та засобів масової інформації у співпраці з державами у цих зусиллях» та запропонувала Управлінню ООН з наркотиків та злочинності «продовжувати відігравати ключову роль у роз-

робці та впровадженні заходів щодо заохочення та формування такої культури у тісній координації з іншими відповідними органами ООН» [8].

У контексті нашого дослідження варто навести й резолюцію 67/187 «Принципи та керівні положення ООН щодо доступу до юридичної допомоги в системах кримінального правосуддя», ухвалену ГА ООН 20 грудня 2012 р.

У відповідній резолюції до категорії «юридичної допомоги» віднесене не тільки традиційні «консультування з юридичних питань, допомогу та представництво для осіб, затриманих, заарештованих або ув'язнених, підозрюваних, обвинувачених або притягнутих до відповідальності у зв'язку з скоєнням кримінального злочину, а також для потерпілих та без свідків у процесі», але й юридичне просвітництво, що охоплює й «забезпечення доступу до юридичної інформації та інших послуг, які надаються особам з використанням альтернативних механізмів вирішення спорів та процесів реституційного правосуддя» [9].

Варто додати, що резолюція 67/187 надає окремий мандат у цій сфері Управлінню ООН з наркотиків та злочинності, яке й має комунікувати з державами та надавати їм «на їх прохання, консультативні послуги та технічну допомогу в галузі реформи системи кримінального правосуддя, у тому числі в галузі реституційного правосуддя», зокрема й у вимірі організації юридичного просвітництва як для жертв злочинності, так й для фігурантів кримінальних процесів та превентивної практики. Для цього зазначене Управління ООН, зокрема, має йти шляхом «розробки відповідних інструментів, таких як довідники та навчальні посібники».

Правове просвітництво, як складова юридичної допомоги в рамках системи кримінального правосуддя, відповідно до позиції резолюції 67/187, «може зменшити термін утримання підозрюваних у поліцейських дільницях та слідчих ізоляторів на додаток до скорочення чисельності ув'язнених, кількості винесених неправосудних вироків, зниження переповненості в'язниць та зменшення навантаження на суди, а також скорочення кількості випадків рецидиву та повторного віктиму», а також «сприяти захисту та гарантування прав потерпілих та свідків злочинів у процесі кримінального правосуддя» [9].

Резолюція 67/187 прямо підкреслює, що «юридична допомога може бути використана для сприяння запобіганню злочинності шляхом підвищення поінформованості про чинне законодавство», тобто саме шляхом правового просвітництва. Це, проміж іншого, на думку авторів документу, позитивно впливатиме на застосування «громадських санкцій та заходів, у тому числі заходів, не пов'язаних із позбавленням волі; активнішої участі громадськості у роботі системи кримінального правосуддя; скорочення числа випадків необґрунтованого тримання під вартою та позбавлення волі; раціоналізації політики у сфері кримінального правосуддя; та ефективного використання державних ресурсів» [9].

Саме виходячи з важливості правового просвітництва, резолюція 67/187 додає, що особа чи організація, яка надає юридичну допомогу, може бути не тільки адвокатом, але й бути неурядовою структурою, громадською, релігійною чи благодійною організацією, професійним об'єднанням чи асоціацією, або ж науковою установою. Водночас затверджений цією резолюцією принцип «Обов'язки держави» передбачає, що «державам слід підвищувати

поінформованість людей про їх передбачені законом права та обов'язки, використовуючи при цьому відповідні кошти, з метою запобігання протиправній поведінці та віктимізації» [9].

Так саме у наведеному принципі підкреслено, що «державам слід підвищувати поінформованість свого суспільства про їхню систему правосуддя та її функції, процедури подання скарг до судів та альтернативні механізми вирішення спорів», та що водночас «державам слід розглянути питання щодо вжиття відповідних заходів для інформування суспільства щодо діянь, визнаних кримінальними», оскільки «важливе значення для запобігання злочинності має надання такої інформації особам, які здійснюють поїздки до інших країн, у яких злочини кваліфікуються та переслідуються в іншому порядку»; всі ці приписи відносяться саме до механізмів правового просвітництва [9].

Підхід ООН до правового просвітництва надалі був відображеним у Рекомендації про виховання у дусі миру та прав людини, міжнародного взаєморозуміння, співробітництва, основних свобод, глобальної громадянськості та сталого розвитку, прийнятій 20 листопада 2023 р. та розвинутій у резолюції ГА ООН 79/267 «Освіта на користь демократії» від 4 березня 2025 р. [4].

Цей документ відзначив роль міжурядових організацій, громадянського суспільства, академічних кіл та приватного сектору у підтримці освіти на користь демократії, та окремо закликав міжнародні, регіональні та інші міжурядові організації обмінюватися в рамках їх відповідних мандатів один з одним і, за обставинами, з організаціями системи ООН передовими практичними методами та досвідом у сфері освіти на користь демократії, включаючи, зокрема, громадянське просвітництво [4]. Очевидно, що відповідне просвітництво у сфері демократії має тісний зв'язок із правовим просвітництвом.

Про важливість просвітницьких та роз'яснювальних заходів для належного судочинства, у свою чергу, згадала резолюція ГА ООН 79/266 «Міжнародний день благополуччя суддів та судових працівників» від 4 березня 2025 р. Відповідну правову просвітницьку діяльність резолюція 79/266 пропонувала вчинювати «організаціям системи ООН, включаючи Управління ООН з наркотиків та злочинності, іншим міжнародним та регіональним організаціям, судовим установам, академічним колам, асоціаціям суддів та іншим відповідним зацікавленим сторонам, включаючи громадянське суспільство» [7].

Висновки. Таким чином варто констатувати, що питання правового просвітництва послідовно відображаються у документах ООН, які стосуються протидії злочинності, юридичної діяльності та правничої допомоги, судочинства, демократизації та правозахисної діяльності.

Попре очевидне визнання у відповідних документах ООН виключного значення правового просвітництва для забезпечення сталого розвитку громад, народів та людства у цілому, універсального визначення цієї категорії ще не запропоноване, та вона не отримала на глобальному рівні відповідного договірного відображення. Питання відображення глобального міжнародно-правового бачення правового просвітництва на національному рівні в Україні має стати предметом окремих наукових досліджень.

Література

1. Basic Principles on the Role of Lawyers. Report prepared by the Secretariat of Eighth United Nations Congress on the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders, Havana, 27 August–7 September 1990 (UN publication E.91.IV.2). UN. URL: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/basic-principles-role-lawyers> (дата звернення: 19.10.2025).
2. Declaration of the high-level meeting of the General Assembly on the rule of law at the national and international levels. Resolution 67/1 adopted by the General Assembly on 24 September 2012. UN. URL: <https://docs.un.org/en/A/RES/67/1> (дата звернення: 19.10.2025).
3. Declaration on the Right and Responsibility of Individuals, Groups and Organs of Society to Promote and Protect Universally Recognized Human Rights and Fundamental Freedoms. Resolution 53/144 adopted by the General Assembly on 9 December 1998. UN. URL: <https://docs.un.org/en/A/RES/53/144> (дата звернення: 19.10.2025).
4. Education for democracy. Resolution 79/267 adopted by the General Assembly on 4 March 2025. UN. URL: <https://docs.un.org/en/A/RES/79/267> (дата звернення: 19.10.2025).
5. Follow-up to the Eleventh United Nations Congress on Crime Prevention and Criminal Justice. Resolution 60/177 adopted by the General Assembly on 16 December 2005. UN. URL: <https://docs.un.org/en/A/RES/60/177> (дата звернення: 19.10.2025).
6. International cooperation for the improvement of access to legal aid in criminal justice systems, particularly in Africa. Economic and Social Council resolution 2007/24 of 26 July 2007. UN. URL: <https://ecosoc.un.org/sites/default/files/documents/2023/resolution-2007-24.pdf> (дата звернення: 19.10.2025).
7. International Day for Judicial Well-being. Resolution 79/266 adopted by the General Assembly on 4 March 2025. UN. URL: <https://docs.un.org/en/A/RES/79/266> (дата звернення: 19.10.2025).
8. Twelfth United Nations Congress on Crime Prevention and Criminal Justice. Resolution 65/230 adopted by the General Assembly on 21 December 2010. UN. URL: <https://docs.un.org/en/a/res/65/230> (дата звернення: 19.10.2025).
9. United Nations Principles and Guidelines on Access to Legal Aid in Criminal Justice Systems. Resolution 67/187 adopted by the General Assembly on 20 December 2012. UN. URL: <https://docs.un.org/en/a/res/67/187> (дата звернення: 19.10.2025).

Анотація

Тицька Я. О. Глобальні міжнародно-правові стандарти у сфері правового просвітництва. – Стаття.

У статті авторка наголошує, що суттєві та досі не вирішені аспекти міжнародно-правової доктрини універсального рівня стосуються категорії правового просвітництва, що відповідні вектори пошуку й досліджень досі не отримали модерного формату та системного виміру, які би сприяли вирішенню проблематиці всебічного відображення феномену правового просвітництва у вимірі сучасного міжнародного права.

Авторкою було доведено, що окремі важливі для подальшого удосконалення правової реальності глобальні правові феномени сучасності носять міжінституційний та водночас дуже своєрідний характер, й мова йде про феномен правового просвітництва, що поєднує у собі риси досліджень, освіти, юридичної допомоги, гуманітарної підтримки та правозахисної діяльності.

Очевидно, констатується у статті, що вірне розуміння цієї категорії має виключне значення для багатьох галузей та управлінських механізмів сучасної України, зокрема для діяльності установ освіти, наукових інституцій, органів юстиції, суду, правоохорони, пенітенціарної системи та адвокатури тощо.

Метою статті є визначення специфіки глобальних міжнародно-правових стандартів у сфері правового просвітництва, для реалізації чого вирішені такі наукові завдання, як системний аналіз документів ООН, релевантних процесам правового просвітництва, порівняння категорії правового просвітництва із феноменами інформаційної діяльності, освіти та юридичної допомоги, відстеження динаміки відповідних наднаціональних алгоритмів.

У статті доведено, що питання правового просвітництва послідовно відображаються у документах ООН, які стосуються протидії злочинності, юридичної діяльності та правничої допомоги, судочинства, демократизації та правозахисної діяльності.

Авторка наголошує, що попри очевидне визнання у відповідних документах ООН виключного значення правового просвітництва для забезпечення сталого розвитку громад, народів та людства

у цілому, універсального визначення цієї категорії ще не запропоноване, та вона не отримала на глобальному рівні відповідного договірної відображення.

Питання відображення глобального міжнародно-правового бачення правового просвітництва на національному рівні в Україні має стати предметом окремих наукових досліджень, наголошується авторкою.

Ключові слова: міжнародне право, права людини, правове просвітництво, юридична діяльність, юридична освіта, юридичні технології.

Summary

Tytska Ya. O. Global international legal standards in legal enlightenment field. – Article.

In the article, the author emphasizes that significant and still unresolved aspects of the international legal doctrine of the universal level relate to the category of legal enlightenment, that the relevant vectors of search and research have not yet received a modern format and systemic dimension that would contribute to solving the problems of comprehensive reflection of the phenomenon of legal enlightenment in the dimension of modern international law.

The author has proven that some important global legal phenomena of modernity for the further improvement of legal reality are of an inter-institutional and at the same time very peculiar nature, and we are talking about the phenomenon of legal enlightenment, which combines the features of research, education, legal aid, humanitarian support and human rights protection activities.

Obviously, the article states that the correct understanding of this category is of exceptional importance for many industries and management mechanisms of modern Ukraine, in particular for the activities of educational institutions, scientific institutions, justice bodies, courts, law enforcement, the penitentiary system and the bar, etc.

The purpose of the article is to determine the specifics of global international legal standards in the field of legal enlightenment, for the implementation of which such scientific tasks as a systematic analysis of UN documents relevant to legal enlightenment processes, a comparison of the category of legal enlightenment with the phenomena of information activity, education and legal aid, tracking the dynamics of relevant supranational algorithms are solved.

The article proves that the issues of legal enlightenment are consistently reflected in UN documents relating to combating crime, legal activity and legal aid, judicial proceedings, democratization and human rights protection activities.

The author emphasizes that despite the obvious recognition in relevant UN documents of the exceptional importance of legal enlightenment for ensuring the sustainable development of communities, peoples and humanity as a whole, a universal definition of this category has not yet been proposed, and it has not received an appropriate contractual reflection at the global level.

The issue of reflecting the global international legal vision of legal enlightenment at the national level in Ukraine should become the subject of separate scientific research, the author emphasizes.

Key words: human rights, international law, legal activity, legal education, legal enlightenment, legal technologies.

Дата надходження статті: 19.09.2025

Дата прийняття статті: 14.10.2025

Дата публікації: 27.11.2025